

Εικόνογράφηση Ε. ΣΠΥΡΙΑΩΝΟΣ

ΠΗΛΙΟΡΕΙΤΙΚΑ ΕΘΙΜΑ

ΖΑΓΟΡΙΑΝΟΣ ΓΑΜΟΣ

ΜΑΡΙΑΣ Ε. ΚΑΒΟΥΚΗ

Υπάρχει πολλή νοσταλγία στους γέρους και πολύ διαφέρον στους νέους για κάθε τι που θυμίζει τα περασμένα. 'Η ζωή μας βαλμένη μές στά καλούπια του «αιώνα της ταχύτητας» ξέκοψε πολύ απ' τὰ χρόνια των προγόνων μας. Τὸ «χθές» νοσταλγικό, νωχελικό βρίσκεται μακριά μας, τὸ «σήμερα» απαιτητικό, βιαστικό θέλει νὰ προφτάση νὰ γεμίση ἔντονα ὅλη τὴν τροχιά του προτοῦ χαθῆ.

Ἔτσι οἱ νέοι ἄνθρωποι ἀπλούστεψαν καὶ συντόμεψαν κάθε τι ἀπ' τὰ περασμένα πού τοὺς φαινόταν περιττὸ κι ἄσκοπο, κι οἱ παλιοί, βλέποντας τὴν ἐξέλιξη αὐτή, σ' ὅ,τι οἱ ἴδιοι ἔδιναν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, ἀποδοκιμαστικά ψιθυρίζουν ἐκεῖνο τὸ χαρακτηριστικό: «πάει χάλασε ὁ κόσμος!»

Ἄς μὴ τοὺς παρεξηγοῦμε πάντα ἀγαπᾶ κανεὶς ὅ,τι τοῦ γίνεται βίωμα. Γι' αὐτοὺς ὅλος ὁ κύκλος τῆς ζωῆς κλεινόταν μέσα σὲ τρεῖς σταθμούς: γέννηση, γάμος, θάνατο.

Στὸ τρίπτυχο αὐτὸ ἀγκαλιάζονταν ἡ χαρὰ, ἡ ἐλπίδα κι ὁ καημὸς ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ ἀπλοϊκοῦ ἀνθρώπου ἢ καλύτερα, τοῦ λαοῦ μας.

Ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ μας — τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια — ἔχει τραγουδήσει πολὺ αὐτὰ τὰ σύμφυτα μὲ τὴν φύση του γεγονότα. Κι αὐτὸς μαζί μὲ τὸ τραγοῦδι φρόντισε νὰ δημιουργήση γύρω ἀπ' αὐτὰ ποικίλες χαριτωμένες συνήθειες — τὰ ἔθιμα — γιὰ νὰ γιορτάση τὸν κάθε σημαντικό σταθμὸ τῆς ζωῆς του. Ὁ γάμος, αὐτὸ τὸ σμίξιμο τοῦ ἄντρα καὶ τῆς γυναίκας, γιὰ μιὰ γαλήνια βιοτική συμπόρευση καὶ δημιουργία νέων ἀνθρώπων, θεωρήθηκε ἀπ' ἀρχῆς, ἐξ αἰτίας τῆς σπουδαιότητάς καὶ τοῦ ἁγίου του σκοποῦ, γεγονός πού πρέπει ξεχωριστὰ κι ἰδιαίτερα νὰ τιμᾶ καὶ νὰ γιορτάζη ὁ ἄνθρωπος, ὅπως εὐστοχα τὸ λέει κι ὁ ποιητής:

Γάμος· ἀστράφτ' ἀπὸ χαρὰ καὶ γέλοια τὸ χωριὸ
κι ἀντιλαλεῖ τὸ νυφικὸ τραγοῦδι πέρα ὡς πέρα.

Γύρω ἀπὸ τὸ γάμο κάθε τόπος ἔχει καὶ τὶς δικές του ξεχωριστές συνήθειες — κωμικὲς οἱ περισσότερες, μὰ συμβολικὲς στὸ βάθος τους — θρέμματα τῆς ἀπλοϊκῆς κι ἀνοιχτόκαρδης, μὰ σοφῆς ψυχοσύνθεσης τοῦ λαοῦ μας.

ΜΑΡΙΑ Ε. ΚΑΒΟΥΚΗ

Γεννήθηκε στὴ Ζαγορὰ τοῦ Πηλίου. Στὴ γενετήριά της τέλειωσε τὸ Δημοτικὸ καὶ τὸ Γυμνάσιο, ἀριστεύοντας πάντα. Πτυχιούχος τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Λαρίσης, ὑπηρετεῖ ὡς διδασκάλισσα στὸ Πήλιο. Προικισμένη μ' ἔφεση στὴν ἐπιστήμη καὶ στὰ γράμματα, φύση αἰσθητικὴ καὶ πνεῦμα φιλέρευνο, προοιωνίζει εὐδόκιμη σταδιοδρομία. Ἡ γερὴ κατάρτιση της στὰ παιδαγωγικά, πού τὴν ἐνισχύει μὲ διαρκὴ μελέτη, τῆς ἐπιτρέπει νὰ ἀσκή τὸ διδασκαλικὸ της ἔργο μὲ γόνιμη καρποφορία. Ἀσχολεῖται μὲ τὴν συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἀπὸ τὸ Πήλιο, τὸ κατατάσσει μεθοδικὰ καὶ τὸ παρουσιάζει σὲ μικρὰ μελετήματά της. Παρακολουθεῖ μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον τὴν ξένη καὶ ἑλληνικὴ λογοτεχνία, γράφοντας κι ἡ ἴδια ποιήματα μὲ πολὺ αἶσθημα καὶ τέχνη. Ἀπὸ τὶς πιὸ ἐλπιδοφόρες νέες τοῦ Πηλίου μας, προοιωνίζει λαμπρὴ προσφορά στὴν παιδεία καὶ τὰ γράμματα.

Σήμερα τὰ ἔθιμα γύρω ἀπὸ τὸν γάμο ἔχουν κατὰ πολὺ ἀπλουστευθῆ κι ἓνας σημερινὸς γάμος σὲ τίποτα δὲν θυμίζει τὸν γάμο τοῦ ἄλλοτινοῦ «καλοῦ καιροῦ». Ἡ νοσταλγία ὅμως τῶν «περασμένων» παραμένει πάντα ἀσίγαστη καὶ ζωνρὴ στους περισσοτέρους καὶ καλὸ εἶναι νὰ ξαναζοῦν, ἔστω καὶ σὰν φιλέρευνη ἀναδρομὴ, ὅσα ἀπὸ καιρὸ πιά, ἔχουν μπεῖ στὸ χρονοντούλαπο.

Στὸν τόπο μου δὲν ἀξιώθηκα νὰ δῶ γάμο σύμφωνα μὲ τὶς παλιὲς συνήθειες, γιατί τὰ ἔθιμα αὐτὰ ἔχουν ἐκλείψει πιά, καὶ τὸ μόνο πού ἔμεινε, εἶναι ἡ συνοδεία ὀργάνων τοῦ ζευγαριοῦ στὴν ἐκκλησία καὶ ὁ χορὸς στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ μετὰ τὴ στέψη.

Μὰ οἱ γεροντότεροι ἔχουν πολλὰ νὰ ποῦν γιὰ τὰ παλιά, καλὰ χρόνια, καὶ γιὰ τὸ πῶς γίνονταν στὸν καιρὸ τους ὁ περίφημος Ζαγοριανὸς γάμος. Καὶ λέω «Ζαγοριανὸ» κι ὄχι πηλιορεϊτικό, γιατί παρ' ὅλον ὅτι βρισκόμαστε στὴν ἴδια περιοχὴ (Πήλιο), ὁ γάμος παράλλαζε στὶς λεπτομέρειες ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ καὶ δεύτερο, γιατί οἱ Ζαγοριανοί, κάτοικοι ἑνὸς πλούσιου κεφαλοχωριοῦ, ὅπως ἦταν

τότε ή Ζαγορά, φρόντιζαν ώστε ό γάμος τους νά κάνη έντύπωση και θόρυβο σέ σύγκριση μέ όποιοδήποτε γάμο άλλου χωριοϋ.

Άξίζει μιά τέτοια άναδρομή κι ένα ζωντάνεμα ένός Ζαγοριανοϋ γάμου, όπως τόν άκουσα από αυθεντική περιγραφή γερόντων.

Πριν άπ' τόν γάμο προηγοϋνται, ώς συνήθως, τ' άρραβωνιάσματα. Ό άρραβώνας δυό νέων γίνονται μέσω του προξενητή ή τής προξενητρας, μέ τήν άπαραίτητη μεσολάβησή τους. Για τόν ρόλο του προξενητή δέν έκανε «όποιος κι όποιος», αλλά άτομο ίκανό κι άξιο, για μιá δύσκολη ύπόθεση όπως ήταν τó προξενειό, ειδικός στό νά εκθειάζη τά προτερήματα τής νύφης ή του γαμπροϋ, έξυπνος, πειστικός, «καταφερτζής» μ' ένα λόγο. Ό προξενητής είχε άλλωστε τά ποσοστά του άπ' τó κάθε προξενειό, ήταν δέ άπαραίτητος, γιατί ποτέ ό ένδιαφερόμενος νέος ή γονιός του νέου δέν ζητούσε άπ' ευθείας άπ' τόν γονιό τής νύφης, τήν κόρη.

Ό γάμος από προξενειό ήταν ό συνηθέστερος, γιατί έρωτας ή και άπλή συμπάθεια άνάμεσα σέ δυό νέους άποκλειόνταν, και τούτο γιατί τά ήθη ήσαν αυστηρά και τó κορίτσι περιορισμένο στό σπίτι. Σπάνια του δινόταν ή ευκαιρία για έξόδους — μιá εκκλησία ή ένα πανηγύρι — για νά δή και νά ξεχωρίση ένα νέο και νά τόν σκέφτεται κατόπιν τρυφερά. Άλλά κι αυτό άν γινόταν, σαν έρχοταν ή ώρα του γάμου, ποτέ δέν θά ζητούσαν τή γνώμη τής κοπέλλας, άν δέχεται για άντρα της ή όχι αυτόν ή εκείνον άπ' τους νέους. Ό πατέρας αποφάσιζε κι έτσι τó λουλούδι τής αγάπης μαραινόνταν, πριν καλά — καλά άνθίση μέσ στά φυλλοκάρδια της.

Πολλά άπ' τά προξενειά πετύχαιναν κι ή ζωή κυλούσε άρμονική, αλλά και πολλά άποτύχαιναν ώστε ν' αναθεματίζεται ό προξενητής μέ τό: «μαύρη νά ταν ή ώρα που πατοϋσε στό κατώφλι κι άννογε τó στόμα του». Έτσι είναι. Όταν οί άνθρωποι δυσκολεύονται νά τά βγάλουν πέρα μόνοι τους, ρίχνουν τó βάρος σ' άλλους.

Τό κύριο θέμα συζητήσεως κατά τó προξενειό ήταν τó «πρoικιό». Ένα είδος παζαρέματος. «Πόσα δίνει ό πατέρας τής νύφης, τί κτήματα έχει, τί προικιά;» Έδώ χρειάζονταν ή διπλωματικότητα του προξενητή. Στις άντιρρήσεις κι άπαιτήσεις που συναντούσε, έπρεπε νά κάνει ύποχωρήσεις, συγκαταβάσεις και νά βρεθί μιá ικανοποιητική λύση και για τά δυό μέρη. Σάν συμφωνούσαν πάνω στην προίκα, δινόταν «ό λόγος» και τó προξενειό εκλείνει. Οί δυό συμπέθεροι άντάμωναν κατά τó βραδάκι στό σπίτι του ένός ή του άλλου κι άνάμεσα σέ μερικά ποτηράκια ντόπιου ζαγοριανοϋ κρασιοϋ, «τó μαυρέλι» όπως τόλεγαν, γιόρταζαν τó καινούργιο συγγενολόγημά τους.

Σάββατο συνήθως γίνονται τά έπίσημα άρραβωνιάσματα, μέ τó πέραςμα του δαχτυλιδιοϋ του άρραβώνα. Άλλά ούτε πιό μπροστά ούτε και τώρα άντάμωναν οί άρραβωνιασμένοι. Τό δαχτυλίδι φοριόταν χωριστά στό σπίτι του καθενός. Τούτο γίνονται ως εξής: Στο σπίτι τής νύφης έφτανε ό πατέρας του γαμπροϋ μαζί μέ τρεις μάρτυρες. Οί δυό ήσαν συγγενείς του κι ό τρίτος ό παπās, ό όποιος εύλογοϋσε τόν άρραβώνα. Τότε τó μυστήριο του άρραβώνα — ως ποϋμε — γίνονται ξεχώρα άπ' τήν στέψη και παραλείπονται σ' αυτήν τό: «άρραβωνίζεται ό δοϋλος του Θεοϋ κ.τ.λ.», γιατί ή εύλογία αυτή είχε δοθη σπίτι, ενώ σήμερα ή εύλογία τής εκκλησίας στον άρραβώνα παρέχεται λίγο νωρίτερα άπ' τήν άλλαγή των στεφάνων. Τό δαχτυλίδι τó περνούσε ό πεθερός στό δάχτυλο τής νύφης, άφου αυτή έβαζε τρεις «μετάνοιες» μπροστά στό εικόνισμα, όπου γινόταν κι όλη ή διαδικασία του άρραβώνα και κατόπι φιλοϋσε τó χέρι του πεθεροϋ της και του παπā.

Τό δαχτυλίδι τόφερνε ό πεθερός μέσα σ' ένα κουτί μαζί μέ μιá λίρα «φίλεμα» στη νύφη τήν «άσήμωνα ν» όπως έλεγαν. Στο κουτί του γαμπροϋ άντι για λίρα είχαν ένα ώραίο άσπρο μαντήλι. Τά ίδια γίνονται και στό σπίτι του γαμπροϋ, μέ τήν διαφορά ότι έδώ πήγαιναν ό πατέρας και μερικοί συγγενείς τής νύφης.

Τήν Κυριακή τó πρωι οί άρραβωνιασμένοι θά πήγαιναν εκκλησία. Ό γαμπρός μαζί μέ τους γονείς του θά πήγαινε στό σπίτι τής νύφης. Έκει θά άντάμωναν για πρώτη φορά γαμπρός και νύφη. Κατά τήν ύποδοχή ή νύφη έβαζε κατά σειρά μετάνοιες πρώτα στα πεθερικά κι ύστερα στό γαμπρό.

Κατόπιν, μπαίνοντας μπροστά τó ζευγάρι και πίσω ακολουθώντας οί συμπέθεροι και καμαρώνοντας πήγαιναν στην εκκλησία.

Μετά τó εκκλησίασμα φίλοι, γνωστοί και συγγενείς περνούσαν άπ' τó σπίτι τής νύφης για νά ευχηθοϋν τά «καλορίζικα» και νά κεραστοϋν. Τό κέρασμα τόκανε ή νύφη, βαστώντας ένα μεγάλο ξύλινο ή μεταλλικό δίσκο, πάνω στον όποιον ύπηρεχε ό «κισές». Μέσα σ' αυτόν έβαζαν γλυκό (πελτέ ή τριφτό κυδώνι, βύσσινο ή κεράσι), δίπλα τά κουταλάκια του γλυκοϋ, τά ποτηράκια μέ τó ντόπιο ρακί, κι ένα ιδιαίτερο ποτήρι νεροϋ μέσα στό όποιο έβαζαν τά μεταχειρισμένα κουταλάκια αυτοί που κεράστηκαν. Τό βράδι στό σπίτι τής νύφης θά τραπέζωναν τους συμπέθερους. Έννοείται ότι ή άρραβωνιασμένη σπάνια κατά τήν διάρκεια του δείπνου σήκωνε μάτι νά δή τόν άρραβωνιαστικό της, από φόβο μή τήν παρεξηγήσουν τά πεθερικά και ποϋν πώς δέν είναι σεμνή και «χαμηλόβλεπούσα». Άλλά και μέχρι τή μέρα του γάμου σπάνια βλέπονταν οί άρραβωνιασμένοι, κι όποτε γίνονται αυτό, πάντα μπροστά σ' άλλους. Η διάρκεια του άρραβώνα εξαριόταν άπ' τήν εργασία του γαμπροϋ. Άπό τήν πλευρά τής νύφης δέν γινόταν λόγος, μιá κι ό γονιός ποϋχε κορίτσι τής παντρειάς φρόντιζε νά τóχη έτοιμο από κάθε άποψη. Άν ό γαμπρός ήταν κτηματίας, ό άρραβώνας ήταν σύντομος κι ό γάμος γινόταν συνήθως τó φθινόπωρο ή χειμώνα ποϋχαν «σ'νεμπάσει», που είχαν συγκεντρώσει δηλαδή τήν παραγωγή τους κι είχαν λεφτά. Τό πράγμα διέφερε άν ό γαμπρός ήταν θα-

Άρραβωνιάσματα

λασσινός. Άς μήν ξεχνάμε πώς πριν από μισό περίπου αιώνα, τó εμπόριο γινόταν άπ' τήν θάλασσα και άπ' τó Χορευτό ξεκινούσαν τά περιφημα Ζαγοριανά καράβια που τά γερά σκαριά τους άρμένιζαν σ' όλες τις μεγάλες θάλασσες μέ καπεταναίους και πλήρωμα Ζαγοριανούς. Ό άρ-

ραβώνας τότε τραβούσε σὲ μάκρος, ἀνάλογα μὲ τὶς ἐπαγγελματικές ὑποχρεώσεις τοῦ γαμπροῦ.

Ὅπως καὶ νᾶταν ὅμως κάποτε θάφταναν στὸ γάμο. Ἡ ἐπίσημη προετοιμασία τοῦ γάμου ἄρχιζε πρὶν ἀπὸ μιὰ ἐβδομάδα, ἢ ἀναστάτωση ὅμως καὶ τὸ ξεσήκωμα καὶ ὁ πυρετὸς τοῦ μεγάλου γεγονότος ἄρχιζε ἀπὸ μῆνα πρὶν μπροστά. Κι ὅλ' αὐτὰ στὸ σπίτι τῆς νύφης, μιὰ κι αὐτὴ ἦταν τὸ ἐπίκεντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος ὡς τὴν μεγάλη καὶ ἐπίσημη στιγμή τοῦ γάμου.

Τὸ σπίτι πλημμύριζε ἀπὸ γυναικομάνι — ξαδέλφες, γειτονοπούλες, φίλες — κι ὅλες κάτι εἶχαν νὰ κάμουν καὶ κάπου νὰ φανοῦν χρήσιμες. Ἦταν δὲ, μοναδικὴ εὐκαιρία, ξεφεύγοντας ἀπ' τὸ καθημερινὸ σπιτικό κλείσιμο ν' ἀνταμώσουν νὰ κρυφοκουτομπολέψουν, νὰ σιγοχαχανίσουν καὶ νὰ «πειράξουν» τὴν νύφη.

Οἱ προετοιμασίες τοῦ γάμου ἦσαν ἀληθινὸ πανηγύρι γιὰ τὸν γυναικόκοσμο, ἐκτὸς ἀπ' τὴν μάννα ποῦχε τὸ γενικό κουμάντο μέσα σ' ὅλο αὐτὸ τὸ «ἀνάστα ὁ θεός», ἔτσι ποῦχε καταστήσει τὸ σπίτι, μὲ τὴν νύφη νὰ τὴν σιγοκαίῃ ἢ κρυφὴ λαχάρα κι ἀνυπομονησία ἢ ὁ καημός, σὺν ὁ γάμος γινόταν χωρὶς τὴν μύχια συγκατάθεσή της. Ὅλες βοηθοῦσαν στὸ τέλειωμα τῶν κεντημάτων, στὸν ἀργαλειό, στίς σπιτίσιες δουλειές.

Ἔτσι φτάνουμε στὴν τελευταία ἐβδομάδα τοῦ γάμου. Ὅλες αὐτὲς οἱ μέρες εἶναι γιομάτες ἀπὸ πυρετικὲς προγαμιαῖες ἐτοιμασίες.

Τὴν τελευταία Κυριακὴ πρὸ τοῦ γάμου στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ γίνονταν τὸ «κὸψιμο» τῶν νυφικῶν τῆς νύφης. Τότε δὲν ὑπῆρχαν ἄσπρα νυφικά, μὰ πολυποίκιλη καὶ πλουμιστὴ νυφιάτικη σολὴ, σὲ χτυπητοὺς χρωματισμούς. Φούστα μεταξωτὴ ἢ ταφταδένια φαρδεῖα, πολύσουρη, πουκάμισο — «μποῦστο» ὅπως τὸλεγαν — ἄσπρο, γεμάτο δαντέλλες καὶ φραμπαλάδες, ἢ «τσάκα» (εἶδος γελέκου) βελούδινη, ὠραιότατα κεντημένη μὲ χάντρες καὶ μεταξωτὲς κλωστές, σφιχτὴ στὴ μέση γιὰ νὰ φρουσκῶνῃ τὸ στήθος καὶ μιὰ φαρδεῖα μεταξωτὴ ζώνη, χρωματιστὴ, ποῦσφιγγε τὴ μέση κι ἐπεφτε μὲ χάρη ἢ δένονταν σὲ μεγάλο φιόγκο. Γιὰ πέπλο εἶχαν τὸ «καλεμκίρι» — μαντήλι κεφαλιοῦ τριγωνικὸ — γαρνιρισμένο μὲ μιὰ ὑπέροχη μπιμπίλα — δαντέλλα λευκὴ, πλεγμένη σὲ σχέδια λουλουδιῶν (χαμομηλιοῦ, ὑακίνθου) καὶ σὲ σχῆμα κουκουνάρας. Τὴ φορεσιὰ τῆς νύφης τὴν ἔφτιανε ὁ γαμπρός.

Τὴν Δευτέρα ξαδέλφες καὶ φιλενάδες τῆς νύφης μαζεῦονταν στὸ σπίτι τῆς κι ἀνάμεσα σὲ γέλοια καὶ τραγούδια ἔπλεναν τὰ «ψιλὰ» προικιά της (σεντόνια, μαξιλάρια, ἄσπροκεντήματα, ἀλλαξιές) καὶ τ' ἄπλωναν σὲ δυὸ κεῖ τρεῖς ροῦγες τῆς γειτονιάς, ἂν ἦσαν πολλὰ.

Ἡ Τρίτη ἦταν ἡ μέρα τοῦ «σιδερώματος». Τοῦτο γινόταν μὲ προσοχὴ γιὰ νὰ δείξουν τὰ κεντήματα καὶ νὰ φαντάξουν οἱ δαντέλλες κι οἱ φραμπαλάδες.

Τὴν Τετάρτη τὸ βράδι γινόταν στὸ σπίτι τῆς νύφης τὰ «ἀλευρώματα καὶ προζύμια». Σ' αὐτὰ γινόταν τὸ ἐξῆς: Τρία ἀγόρια ἀπὸ γονεῖς «πρωτοστεφάνους», κρατώντας τὴν σήτα πάνω ἀπὸ τὴν σκάφη τοῦ ζυμώματος, ἔκαναν πὼς κοσκίνιζαν τὸ ἀλεύρι ποῦχαν ρίξει μέσα, χωρὶς νὰ τ' ἀφίνουν νὰ πέφτῃ, πρὶν νὰ ρωτήσουν οἱ παρευρισκόμενοι: — «Τί κοσκινίζετε παιδιά;» Κι αὐτὰ ἔλεγαν:

«Κοσκινίζουμε ἀλεύρι,
ποῦ προζύμι θὰ γινῇ
γιὰ τσ' κουλοῦρες ἀπ' τὸν γάμο,
μὰ αὐτὸ δὲ θέλ' νὰ πέση,
πρῶτ' ἂν δὲν ἀσημωθῇ».

Τότε ὅλοι ἔρριχναν μὲ τὴν σήτα ὅτι ψιλὰ εἶχαν, κι ἀμέσως μὲ φούρια τὰ παιδιὰ κοσκίνιζαν τ' ἀλεύρι, καὶ μοιράζονταν κατόπιν τὰ χρήματα. Μόλις τέλειωνε τὸ «κοσκίνισμα» μὲ βιάση ὅλοι ἄρπαζαν μιὰ χούφτα ἀλεύρι καὶ

κυνηγοῦσαν πασπαλίζοντας γαμπρὸ καὶ νύφη, συμβολικά, δείχνοντας πὼς ἔτσι κι αὐτοὶ σὺν τ' ἀλεύρι ν' ἀσπρίσουν καὶ νὰ γεράσουν εὐτυχισμένοι. Τὸ ὑπόλοιπο ἀλεύρι τὸ ζύμωνε ἢ μάνα τῆς νύφης κι ἔφτιαχνε τρεῖς κουλοῦρες κι ἓνα πρόσφορο, ποῦ τὸ πήγαιναν τὴν Κυριακὴ τὸ πρωὶ στὴν ἐκκλησία. Ἀπ' αὐτὸ ἔκοβαν τὸ ἀντίδωρο καὶ τὸ ἔστελναν στὸ γαμπρὸ καὶ τὴν νύφη μ' ἓνα παιδί ποῦ ζοῦσαν οἱ γονεῖς του, τὶς δὲ κουλοῦρες τὶς φόρτωναν μαζὺ μὲ τὰ προικιά καὶ τὶς ἔκοβαν στὸ γαμήλιο τραπέζι.

Ἀπ' τὴν Τετάρτη τὸ βράδι ὁ γαμπρὸς σταματοῦσε τὶς συχνὲς ἐπισκέψεις στὸ σπίτι τῆς νύφης. Θὰ ξαναβλέπονταν πᾶ τὴν ἡμέρα τοῦ γάμου. Τὴν Πέμπτη γίνονταν οἱ προετοιμασίες τοῦ «μπακλαβᾶ», τοῦ γλυκοῦ ποῦ θὰ κερνοῦσαν μετὰ τὰ στεφανώματα, καὶ τὴν Παρασκευὴ τὸ πρωὶ τὸν ἔστρωναν στὰ ταψιά, τὸν ἔκοβαν καὶ τὸν φούρνιζαν. Τὸ «ἀστέρι», δηλαδὴ τὴν καρδιά τοῦ μπακλαβᾶ, τὸ κρατοῦσαν γιὰ νὰ κερᾶσουν τὸ ζευγάρι μετὰ τὸν γάμο. Τὸ πρωὶ τῆς Παρασκευῆς γίνονταν τὰ «καλεσμάτα». Τούτῃ τὴν φροντίδα τὴν εἶχε ὁ «μπράτιμος», ποῦκανε προφορικὴ τὴν πρόσκληση, γυρίζοντας σ' ὅλα τὰ σπίτια ποῦ τοῦχαν ὑποδείξει οἱ συμπεθέροι, φορώντας μαντήλι ἄσπρο στὸν λαιμὸ κι ἔχοντας περασμένο γαρύφαλο στ' αὐτὴ, κάτω ἀπ' τὴν τραγιάσκα. Ὁ μπράτιμος ἦταν ἓνα εἶδος ἐπαγγελματία κι ἀνελάμβανε μὲ ἀμοιβὴ ὅλη τὴ διοργάνωση καὶ ὁμαλὴ διεξαγωγὴ ἑνὸς γάμου. Φρόντιζε γιὰ τὸ φόρτωμα τῶν προικιῶν, τὸ κάλεσμα καὶ κέρασμα τῶν προσκεκλημένων, τὸ κάλεσμα τῶν ὀργάνων καὶ τὸ κάλεσμα τοῦ μπαρμπέρη, κι εἶχε τὴν φροντίδα τοῦ γαμήλιου τραπεζιοῦ. Πολλὲς φορὲς ἔμπαιναν δυὸ μπράτιμοι, κι ἂν ὁ γάμος ἦταν πολὺ πλούσιος καὶ τέσσερις, ἓνας ἢ

Μητέρα καὶ Νύφη

δυὸ ἀπὸ κάθε συμπέθερο. Ἀκόμη παλιότερα οἱ μπράτιμοι γύριζαν ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι, κρατώντας ὁ ἓνας ἓνα μικρὸ καλάμι πάνω στὸ ὄποιο ἔδεναν ἓνα μαντήλι τὸ «φλάμπρο», ὅπως τὸλεγαν, καὶ τῶσθηναν στὴν αὐλὴ τοῦ καλεσμένου, ἐνῶ ὁ ἄλλος μπράτιμος κερνοῦσε τὸν καλεσμένο

κρασί από μιά «φ'τσελλά» ή «τσιτούρι» (ξύλινη κανάτα) ή από τήν «φλάσκα» (νεροκολόκυθο) δείγμα πώς ήταν καλεσμένος στον γάμο.

Το απόγευμα της Παρασκευής, όλες οι κοπέλλες του μαχαλά, φιλενάδες και ξαδέλφες, μαζεύονταν στο σπίτι της νύφης για να φτιάξουν την «θηκιστή», που γινόταν στην πιό μεγάλη κάμαρα ή στη σάλλα του σπιτιού.

Κατά το φτιάξιμο της θηκιστής, έβαζαν πρώτα τα χοντρά προικιά. Κάτω-κάτω στοίβαζαν τις «κουρελοϋδες», τα «χράμια» και τα κιλίμια». Τα περισσότερα απ'αυτά τα υφαντά, ήταν ωραιότατα, δείγματα μιάς άφταστης Ζαγοριανής υφαντικής τέχνης. Πάνω σ'αυτά έβλεπες όλη την καλαισθησία και το μεράκι της νέας πού, σιγοτραγουδώντας ή βυθισμένη σε γλυκούς λογισμούς, φτεροπήγαινε τη σαίτα της, κάτω απ' το τρεμουλιαστό φως της λάμπας ή του λυχναριού, στα νυχτέρια, τις ατέλειωτες χειμωνιάτικες νύχτες, όταν ο άνεμος ούρλιαζε δαιμονισμένα και το χιόνι κάλυπτε τα πάντα. Όλοι αυτοί οι μυστικοί πόθοι, πλεγμένοι στο ύφαδι σ'άπιστευτους συνδυασμούς χρωμάτων και σχεδίων, ξεδιπλώνονταν, τινάζονταν και ξαναδιπλώνονταν, παίρνοντας σήμερα τη γιορταστική κι επίσημη δικαίωσή τους, κάτω απ' το θαυμασμό και τους επαίνους των άλλων κοριτσιών. Ύπηρχαν υφαντά όχι μόνο στρωσίδια, αλλά και κουρτίνες, στόρια, τραπεζομάντηλα, μαξιλάρια φιγούρας, σεντόνια, ακόμη νυχτικές και φορέματα. Χάρμα όμορφιάς και τέχνης! Από πάνω έβαζαν τα σκεπάσματα, τις «καρπέτες» τις «φλουκάτες», στον άργαλειό κι αυτές υφαμένες από ντόπιο μαλλί, ζωηρόχρωμα βαμμένο. Ακόμα πιό πάνω, τοποθετούσαν το νυφιάτικο πάπλωμα και κατάκορφα τα μαξιλάρια του ύπνου και της φιγούρας. Έδώ πια δέν ήξερε τί να πρωτοθυμάση κανείς, μιά και το καθένα ξεχώρα ήταν ένα άριστούργημα τέχνης κι όμορφιάς.

Κοντά στην θηκιστή τοποθετούσαν τα «χαλκώματα» (καζάνι, ταψιά, τεντζερέδια, μπρίκια, «γκιούμια»). Στο ντιβάνι απίθωναν όλα τα υπόλοιπα είδη ρουχισμού νύφης και νοικοκυριού, και στον τοίχο τις φορεσιές και ρόμπες της νύφης. Σάν τέλειωναν έρραιναν την θηκιστή με βαμπάκι, ρύζι, κουφέτα και νομίσματα κι άρχιζαν χορό γύρω απ' αυτή τραγουδώντας:

«Ωραία είν' ή νύφη μας
ώραία τα προικιά της
ώραία κι ή παρέα της
πού κάνει τη χαρά της»

Ύν ό γαμπρός πήγαινε «σώγαμπρος», τα προικιά παρέμειναν στο σπίτι της νύφης: άν πήγαινε ή νύφη στην πεθεράς της ή σε ξεχωριστό σπίτι τα φόρτωναν την Κυριακή το πρωί: άν όμως πήγαινε σ' άλλο χωριό, ή θηκιστή γινόταν ή την Τετάρτη και φορτώνονταν την Παρα-

Τα προικιά

σκευή, ή το πρωί της Παρασκευής και φορτώνονταν το μεσημέρι.

Το Σάββατο το βράδι γίνονταν τα «Στερόδειπνα» ή Ύστερόδειπνα. Στο σπίτι του γαμπρού και της νύφης συνήθιζαν από βραδινά να πηγαίνουν οι γειτόνοι, φέρνοντας μαζί τους ένα πανέρι, μέσα στο όποιο είχαν φαγητό καπαμά (κρέας κοκκινιστό), κουλούρα, κρασί, γλυκίσματα και γλεντούσαν με τους σπιτικούς, ευχόμενοι: «ή ώρα ή καλή».

Την Κυριακή το πρωί θα φόρτωναν απ' το σπίτι της νύφης τα προικιά. Τα ζώα ξεκινούσαν απ' το σπίτι του γαμπρού στολισμένα με λουλούδια, με σκεπασμένο το σαμάρι τους μ' ένα πολύχρωμο χράμι ή κιλίμι, πάνω στο όποιο κάθονταν το συμπεθερείο. Κατά την πομπή μπροστά πήγαινε το ζώο του μπράτιμου μ' αυτόν καβάλλα, κρατώντας ένα μεγάλο δίσκο πάνω στον όποιο ύπηρχε ή νυφιάτικη φορεσιά, οι κάλτσες, τα παπούτσια, οι παντόφλες και τα κοσμήματα της νύφης, όλα δώρα του γαμπρού. Πίσω άκολουθούσαν οι συμπεθεροι κρατώντας από μιά άνοδοέση με λουλούδια της εποχής. Φτάνοντας στο σπίτι της νύφης ξεπέζευαν ή νύφη τους κερνούσε μεζέ και κρασί, χόρευαν τα προικιά κάμποση ώρα, κι ύστερα τα φόρτωναν. Σ' ένα απ' τα ζώα φόρτωναν απ' την μιά μεριά το καζάνι κι απ' την άλλη το άρνι, στολισμένο με κορδέλλες, τον μπακλαβά και τις κουλούρες. Ή ίδια πομπή περνούσε απ' τους καλύτερους δρόμους του χωριού για να καμαρώσουν και να

Έρχεται ό Γαμπρός

δοϋν όλοι τα προικιά. Ό δίσκος όμως πού κρατούσε ό μπράτιμος είχε αυτή τη φορά τα καλούδια του γαμπρού (πουκάμισα, γαμπρίτικη άλλαξιά, κάλτσες, παντόφλες — δώρο άποκλειστικό της νύφης, κεντημένες απ' την ίδια, — μαντήλι και το «μπαρμπερομάντηλο». Ό γαμπρός φορούσε: βράκα, πουκαμίσα μαύρη με άσπρα γιαζιά σε σχήμα ρόμβου, τη «σταυρωτή», είδος γελέκου σταυρωτό, πού τα μπροστινά της φύλλα ήσαν κεντημένα με μαύρο μεταξωτό κορδόνι, πλεγμένο σε σχήμα κούμαρου πού κρέμονταν σαν κουδούνάκια, το «γιακαλί», είδος σακκακιού με φαρδειά σχιστά μανίκια, άφίνοντας μπροστά να φαίνεται όλο το λούσο της σταυρωτής, ζωνάρι άσπρο, πού τύλιγε δυό και τρεις φορές την μέση και σκούφο μαύρο «άρβαλιώτικο». Το μεσημέρι στο σπίτι του γαμπρού πήγαινε ό μπαρμπέρης και ξύριζε τον γαμπρό. Κατά την ώρα του ξυρίσματος τα όργανα παίζοντας τραγουδούσαν:

«Μπαρμπέρη μ' τα ξουράφια σου καλά να τά τροχίσης,
καλά να ξουρίσης τον γαμπρό, τρίχα να μην τ' άφίσης».

Την ίδια ώρα στο σπίτι της νύφης άρχιζε το στόλισμά της. Πρώτα φορούσε την άλλαξιά της πού της την πρόσφερε

ένα αγοράκι, για να της φέρη γούρι και το πρώτο παιδί κι αυτής νάναι αγόρι, κι ύστερα με την βοήθεια των κοριτσιών έβαζε την φορεσιά της. Τέλος ο μπράτιμος της φοροούσε τα νυφιάτικα παπούτσια και τα πασουμάκια της τα κρεμούσε στο ζωνάρι του και της τάδινε το βράδι που θα ξεντυνόταν. Η νύφη κατά την ώρα του ντυσίματος και περιμένοντας το γαμπρό τραγουδούσε. Οί στιγμές αυτές ήσαν πάντα συγκινητικές, γιατί έφτανε η ώρα που η κόρη θάφευγε για πάντα απ' την πατρική στέγη, και μιά καινούργια παρένθεση ζωής άνοιγε γι' αυτή:

«Σ' αφίνω γειά, μανούλα μου, και σās γλυκά μ' αδέλφια·
 πάω σε άλλο σπιτικό, πάω σε άλλα αδέλφια.
 Μάνα μου, τα λουλούδια μου συχνά να τα ποτιζης
 και σάν θυμάσαι έμένανε γέλα και μὴν δακρύζεις.
 Ἀφίνω γειά στην γειτονιά και στις γειτονοπούλες,
 πάω σε άλλο μαχαλά, σ' άλλα γειτονοπούλες.

τή, αφού έβαζε μετάνοια, ξεκινούσαν για την εκκλησία. Στην πόρτα της εκκλησίας σταματούσαν. Εκεί η πεθερά φίλευε τη νύφη, σταυρό ή βραχιόλι ή δαχτυλίδι ή παπάς, φορώντας τα γιορταστικά του άμφια, παρελάμβανε τη νύφη κι άρχιζε το μυστήριο του γάμου. Πρίν άλλαχτούν τα στέφανα, η πεθερά μπάτσιζε τρεις φορές τον γαμπρό — για νάναι καλός στο κορίτσι της — τουβάζε ένα μαντήλι στην τσέπη και τον ύψωνε τρεις φορές, κρατώντας τον απ' την μέση· τον «άξιωνε» όπως τόλεγαν, για νάναι γερός.

Σάν τέλειωνε το μυστήριο και χαιρετούσαν όλοι τα στέφανα, έβγαιναν στην πλατεία όπου γίνονταν ο χορός. Το χορό τον άνοιγε ο κουμπάρος κι ύστερα οί γονεΐς του ζευγαριού. Μετά θα περνούσαν και θα χόρευαν την νύφη όλοι οί συγγενείς, γνωστοί πολλοί και φίλοι, κι όλοι

Ἡ πομπή του Γάμου

Ἡ μάνα έλεγε πάλι:

«Γαμπρέ μου, την κορούλα μου να μου την καμαρώνης
 σάν γλάστρα με βασιλικό να μου τη μεγαλώνης.
 Γαμπρέ μου, το κορίτσι μου καλά να το κοιτάξης
 σάν γλάστρα με βασιλικό να μου το έφυλάξης».

Νωρίς το απόγευμα κατά τις δυο ή ώρα, ο γαμπρός ξεκινούσε απ' το σπίτι του με το συγγενολόι του και τους καλεσμένους να πάη να πάρη τον κουμπάρο. Κουμπάρος και γαμπρός ύστερα τραβούσαν για το σπίτι της νύφης. Μπροστά πήγαιναν τα όργανα, ύστερα τρία αγόρια που βαστούσαν τα δυο τις λαμπάδες του κουμπάρου, και το τρίτο τον δίσκο σκεπασμένον με δαντέλλα, πάνω απ' το κεφάλι, πουχε μέσα τα κουφέτα. Στέφανα δέν έπαιρνε ο κουμπάρος όπως σήμερα, αλλά ήσαν της εκκλησίας. Σ' όλη την διάρκεια της γαμήλιας πομπής και του χορού χαλούσε ο κόσμος από τουφεκιές πουρριχναν συγγενείς και φίλοι του γαμπρού και της νύφης.

Στο δρόμο τα όργανα τραγουδούσαν:
 «Σήμερα λάμπει ο ουρανός, σήμερα λάμπ' η μέρα,
 σήμερα στεφανώνεται αϊτός την περιστέρα.
 Σήμερα γάμος γίνεται σε μέγα περιβόλι,
 σήμερα ξεχωρίζεται η μάνα από την κόρη.»

Σάν πλησίαζαν στης νύφης έλεγαν:

«Έβγα στο παραθύρι σ'
 κι εγώ διαβαίνοντας,
 βγάλε το μαντηλάκι σ'
 να έρθου παίζοντας».

Φτάνοντας στην πόρτα περίμενε η νύφη με τον πατέρα της δίπλα. Αυτός την έδινε στον γαμπρό, κι αυ-

φίλευαν τα όργανα· άλλωστε αυτή ήταν πληρωμή τους.

Τα όργανα στον χορό τραγουδούσαν:

«Γαμπρός είναι γαρούφαλο, νύφη γαρουφαλάκι,
 κουμπάρος που στεφάνωσε ν' άσπριση να γεράση.
 Γαμπρέ, τη νύφη π' σου δώσαμε να μὴν τήνε πικράνης,
 να την ταΐξης ζάχαρη, να την ταΐξης μέλι,
 να την ποτιζης κρύο νερό που πίνουν οί άγγέλοι.»

Σάν τέλειωνε ο χορός κινούσαν για το σπίτι που θάμενε το ζευγάρι όπου γίνονταν το κέρασμα. Φτάνοντας η πεθερά της νύφης πουχε προπορευτή την καρτερούσε στην πόρτα του σπιτιού και την κερνούσε γλυκό του κουταλιού. Ὑστερα ζευγάρι, συμπέθεροι και κουμπάρος στην σειρά κι όρθιοι δίπλα στην πόρτα του σπιτιού ή στην αυλή δέχονταν τα «καλορίζικα» και τις ευχές των καλεσμένων, αφού προηγουμένως οί μπράτιμοι, ο ένας κρατώντας το ταψι με τον μπακλαβά κι ο άλλος με το ποτό, κονιάκ ή τσίπουρο ή κεράσι και μιά κοπέλλα κρατώντας το πιάτο με τα κουφέτα, περνώντας μπροστά απ' όλους, τους κερνούσαν, αρχίζοντας πρώτα απ' τους νιόπαντρους. Σάν έφευγαν πιά οί προσκαλεσμένοι, οί συγγενείς και οί φίλοι έτοιμάζονταν για το γαμήλιο τραπέζι και για όλονύκτιο γλέντι, που πολλές φορές βαστούσε και τρεις μέρες. Στο τραπέζι οί μπράτιμοι βγάζαν ένα «καράβι» όπως τόλεγαν, φτιαγμένο με ψωμί κουφωμένο στη μέση, πάνω στο όποιο στερέωναν δυο λεπτές βέργες μ' ένα μαντήλι, και το περνούσαν μπροστά απ' τους προσκαλεσμένους και μέσα σ' αυτό ο καθένας έρριχνε ότι χρήματα ήθελε. Αυτή ήταν η πληρωμή των μπράτιμων. Στο τραπέζι οί μπράτιμοι φρόντιζαν να υπάρ-

χη ἄφθονο κρασί, καὶ νᾶναι τὰ ποτήρια πάντα γεμᾶτα.
 Τὴν πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὸν γάμο τὸ ζευγάρι ἦταν
 προσκαλεσμένο στὸ πατρικὸ σπίτι τῆς νέφης γιὰ τραπέζι.
 Κατόπιν πῆγαινε σ' ὄλα τὰ συγγενικὰ σπίτια πού τὸ κα-
 λοῦσαν σ' ἐπίσκεψη, μὲ συνοδεία τὸν μπράτιμο πού μά-
 ζευε ὄλα τὰ δῶρα πού τοὺς φίλευαν.

Αὐτὸς ἦταν ὁ γάμος τοῦ παλιοῦ καιροῦ. Σήμερα ἐλάχι-
 στες ἀπ' αὐτὲς τὶς ὥραϊες συνήθειες ἐπαναλαμβάνονται κι
 ὄλες μέσα στὰ ὄρια τῆς τυπικότητας καὶ τοῦ ἐκσυγχρο-
 σμοῦ.

Ὁ Χορὸς

Μ' αὐτὸ τὸν ἱεροτελεστικὸ καὶ γραφικὸ τρόπο γίνονταν
 οἱ γάμοι στὰ παλιότερα γραφικὰ χρόνια καὶ στὴ γραφικώ-
 τατη Ζαγορά. Ἦταν μιὰ διαδικασία, πού μέσα στὶς διά-
 φορες φάσεις τῆς ἔκλεινε μὲ κάποιο μυσταγωγικὸ χαρα-
 κτήρα τὸ λεπτὸ συναισθηματικὸ κόσμο τῶν ἐρωτευμένων
 καὶ τῶν μελλόνυμφων. Ἐνα κόσμο πού οἱ ρίζες του εἶναι
 βαθειὰ βιολογικὲς, πού ἡ κοινωνία ἀπ' τὰ παλαιότερα χρό-
 νια προσπάθησε νὰ τὸν κατοχυρώσει μὲ τὴν ἰσχύ τοῦ θε-
 σμοῦ κι ἡ Ἐκκλησία νὰ τὸν καθαγιάσει μὲ μυστηριακὸ
 κύρος. Μέσα στὰ τυπικὰ του σύμβολα, τὶς ἐθιμικὲς του
 ποικιλίες, τὰ τραγούδια, τοὺς χορούς, τὰ ξεφαντώματα, τὴ
 συγγενικὴ καὶ φιλικὴ συμπάρσταση, σπουδάζει κανεὶς τὸ
 κοινωνικὸ καθεστῶς, τοὺς οικονομικοὺς παράγοντες πού
 καταδυναστεύουν τὶς περισσότερες φορὲς τὴν καρδιά κι
 ἐμποδίζουν τὰ ζευγαρώματα, τὸ γονικὸ φίλτρο καὶ τὴν
 ἐτοιμασία γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς νέου κοινωνικοῦ κυτ-
 τάρου, τῆς οἰκογένειας, τῆς πατρότητας καὶ τῆς μητρό-
 τητας τὰ σκιρτήματα, τοὺς ὀραματισμούς γιὰ μιὰ εὐτυχι-
 σμένη ζωή, τὸ ἄγχος μπροστὰ στὴν ἀβεβαιότητα τοῦ μέλ-
 λοντος.

Ἔτσι τ' ἀρραβωνιάσματα κι ὁ γάμος, σταθμοὶ ὀπωσδή-
 ποτε χαρωποὶ μέσα στὸ βιοτικὸ ταξίδι, ὑπογραμμίζονται
 ἔντονα καὶ χαράζονται ζωηρόχρωμα μέσα στὴ μνήμη καὶ
 στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων.

Θ Ε Σ Σ Α Λ Ο Ι Π Ο Ι Η Τ Α Ι

ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΟΥΚΟΣ

Ἐκ Τυρνάβου, Ἰατρός-Χειρουργός, διδάκτωρ Πανεπιστημίου Μο-
 νάχου, ἐπίτιμος Ἀκαδημαϊκὸς Ἀμερικανικῆς Διεθνούς Ἀκαδημίας
 καὶ Ἰταλικῆς Ἀκαδημίας Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν, Ἐπιστημῶν καὶ μέ-
 λος Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας Ἰατρῶν Λογοτεχνῶν, τιμηθεὶς διὰ διαφό-
 ρων μεταλλίων. Συγγραφεὺς ἐπιστημονικῶν καὶ λογοτεχνικῶν ἔργων.

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Πόσο δύσκολον ἐφάνη εἰς τὴν Κόρη τὴν καλὴ
 ὄσπου ναῦρη τὸ στεφάνι, τὴν ἐλεύθερη φωνή·
 σκλάβας ἔμεινε μονάχη εἰς τὸν τούρκικο ζυγὸ,
 ἐνῶ ἡ μάνα τῆς ἐχάρη τὸν ἐλεύθερο χορὸ.

*

Ὅμως νὰ πού ἐλευθερώθη μὲ ἀγάπη περισσὴ·
 ὀγδόντα χρόνια τώρα νοιώθει τὴν ἐλεύθερη ζωὴ·
 μὲ τὴν μάνα τῆς ἐνώθη μὲ ἀγάπη καὶ στοργὴ
 ζηλευτὰ νὰ τὴνε φθάσει στὴν ἀγάπη, στὴν τιμὴ.

*

Λίγα χρόνια εἶναι μόνο δίχως νᾶναι στὸ ζυγὸ
 ὅμως τόσα κατορθώνει μ' ἕνα τρόπο ζηλευτὸ·
 τρόπο μόνον πού ἀξίζει στῆς Ἑλλάδος τὰ παιδιὰ,
 πού ἡ Κόρη τῆς χαράζει νέα δόξα, λεβεντιά.

*

Δὲν ὑστέρησε παρ' ὄλη τὴν σκλαβιὰ τὴν τρομερή·
 ἀνεδείχθη ἴση μ' ὄλη τὴν πατρίδα τὴν τρανή·
 ἕνα χαῖρε τῆς ἀξίζει ἀπὸ ὄλους μὲ καρδιά,
 γιὰτι ἄξια ἀτενίζει τῆς Ἑλλάδος τὴν ματιά!